

Ю.О. Нестерчук

ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕГРОВАНОГО РОЗВИТКУ ЦУКРОБУРЯКОВОГО ВИРОБНИЦТВА В РЕГІОНІ

Анотація. У статті розглядаються регіональні особливості сучасного цукробурякового підкомплексу АПК. Аналізуються процеси відновлення сировинних зон цукрових заводів та формування аграрно-промислових структур з метою самозабезпечення сировиною. Доводиться необхідність концентрації виробництва цукросировини, диверсифікації виробництва великих компаній – виробників цукру за рахунок розвитку інноваційних напрямів використання побічної продукції.

Ключові слова. Цукробурякове виробництво, інтеграційні процеси, аграрно-промислове формування, сировинна зона.

I. Вступ. Вітчизняне цукробурякове виробництво є монопродуктовою галуззю, а також досить своєрідним явищем в економіці та у харчовій промисловості зокрема. Жорстка прив'язаність до єдиного джерела сировини стає причиною підвищення ризикованості основних ланок технологічного ланцюга – виробництва цукрового буряка та його переробки. Ступінь задоволення потреб населення у життєво важливому продукті, галузей харчової та фармакологічної промисловості – у сировині напряму залежить від ефективності виробництва цих обмежених сировинних ресурсів та потужностей цукрових заводів. Особливості галузі визначають стратегічну важливість основного продукту цукробурякового підкомплексу в забезпеченні продовольчої безпеки України.

Важливість питання конструктивних змін та, відповідно, перспектив розвитку цукробурякового виробництва як однієї з найінтенсивніших та експортоспроможних галузей у системі аграрно-промислового комплексу підтверджується увагою до нього провідних вітчизняних вчених-економістів: П.Т. Саблука, М.Ю. Коденської, О.М. Варченко, В.І. Власова, Є.В. Імаса, О.С. Зайця, С.А. Стасіневича, О.М. Шпичака, А.В. Фурси та інших. Більшість дослідників вказують на низку невирішених питань, в тому числі

вдосконалення економічних відносин бурякосіючих господарств та цукрових заводів, основою яких є їх організаційно-технологічне та економічне поєднання у межах аграрно-промислових формувань [1, с. 384].

II. Постановка завдання. Інтеграційні процеси, що нині відбуваються у межах основних продуктових підкомплексів, в тому числі цукробуряковому, потребують глибокого теоретичного осмислення та статистико-економічного аналізу з метою розробки комплексної стратегії стійкого розвитку галузі. Метою статті є дослідження передумов формування інтеграційних взаємодій у цукробуряковому виробництві, а також основних проблем та перешкод цього процесу на регіональному рівні.

III. Результати. Для цукрових заводів більш гостро, порівняно з іншими переробними підприємствами, постає питання забезпечення сировиною через створення сировинних зон [2], адже протягом останніх років значно зменшились площі посіву цукрових буряків та, відповідно, їх валове виробництво (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка виробництва буряку цукрового за роками

Показники	1990	2000	2005	2006	2007	2007 у % до		
						1990	2000	2006
Україна								
Площа посіву, тис. га	1605,4	747,0	623,3	787,6	577,0	35,9	77,2	73,3
Часка у структурі посівних площ, %	5,0	3,2	2,5	3,1	2,3	-2,7пп.	-0,9пп.	-0,8пп.
Урожайність, ц/га	275,7	176,7	248,2	284,7	294,2	107,1	166,5	103,3
Валове виробництво, млн т	44,3	13,2	15,5	22,4	17,0	38,4	128,6	75,7
Черкаська область								
Площа посіву, тис. га	140,5	48,5	42,7	60,9	41,4	29,5	85,4	68,0
Часка у структурі посівних площ, %	10,8	5,3	3,7	5,3	3,9	-6,9пп.	-1,4пп.	-1,4пп.
Урожайність, ц/га	291,7	177,3	293,3	331,3	269,3	92,3	151,9	81,3
Валове виробництво, млн т	4,1	0,9	1,3	2,0	1,1	27,2	129,6	55,2

Валове виробництво цукрових буряків в господарствах України в цілому зменшилось порівняно з базисним 1990 р. більш ніж на 60 %, тоді як по Черкаській області, яка на початку досліджуваного періоду забезпечувала 9,3 % загального виробництва цукросировини, зменшення становить близько 45 %. Частка обласного виробництва у загальнодержавному знизилась до 6,6 %, а кількість бурякосіючих господарств в 2007 р. становить близько 24 % від загальної їх чисельності.

В Україні на кінець 90-х років було зареєстровано 192 цукрових заводи загальною потужністю близько 5 млн. т цукру за сезон, серед яких один є державним підприємством і близько 50 акціонерних товариств мають державну частку у статутних фондах. Лише 19 зі 192 вітчизняних цукрових заводів мають потужності переробки – більше 5 тис. т на добу (в країна ЄС середня потужність цукрового заводу – 7,5 тис. т) [3]. У 2007 р. переробку цукрового буряка здійснювали 110 цукрових заводів, у 2008 р їх залишилось 70.

Аналітики прогнозують, що в умовах скорочення площ посіву цукрового буряка та значного зменшення його валового виробництва, а також через квотування у межах СОТ ввозу цукру-сирцю збереження позицій на ринку буде прямо залежати від самозабезпечення сировиною. “Усі, хто не зможе забезпечувати свої підприємства цукровим буряком власного виробництва хоча б на 60 %, будуть виробляти цукор собі у збиток” [4].

З 2000 р. виробництвом цукру зацікавилися потужні українські та іноземні компанії. У 2007 р. 47,4 % вітчизняного цукру виробили заводи, які входять до складу потужних інтегрованих компаній. При цьому найбільшими виробниками цукру стали сім компаній, що забезпечили від 3,6 до 9,2 % ринку цукру (табл. 2).

Аналізуючи перспективи цукрових заводів, які не увійшли до великих компаній, зазначимо, що більшість з них мають різні відносини з сільськогосподарськими товаровиробниками окремих регіонів, від договірних (контрактних), до жорсткого підпорядкування.

Таблиця 2

Розподіл ринку цукру в Україні між найбільшими виробниками за роками, %

Компанії	2006	2007	2008
“Укррос”	10,1	8,6	9,2
“Астарта-Київ”	4,6	6,7	8,3
“Українська продовольча компанія”	14,2	13,4	7,3
“Укрпромінвест”	4,7	5,1	7,2
“Євросервіс”	5,8	4,5	6,0
“Дакор”	3,8	4,0	5,8
“Райз-цукор”	-	1,7	3,6

На відміну від планової економіки, за якої організаційні структури галузевого (відомчого) типу були основною формою управління галузями та продовольчими підкомплексами, у ринковій економіці державні структури виконують координуючу функцію, тоді як основні показники формуються у межах територіально-галузових корпоративних структур. Як позитивний розглядаємо досвід створення асоціації з виробництва та переробки цукрових буряків, до складу якої входять сільськогосподарські товаровиробники та переробники цукрової сировини, які, в тому числі, забезпечують аграрних учасників якісним насінням, мінеральними добривами, хімічними засобами захисту. Розподіл одержаних результатів між учасниками асоціації здійснюється за часткою у капіталі [5].

Одним із найбільших операторів вітчизняного ринку цукру (9,2 % в загальному виробництві цукру в 2007 р.) є ТОВ “Цукровий союз “Укррос”, що об’єднує шість заводів з виробництва цукру, 13 сільськогосподарських підприємств, що орендують близько 70 тис. га в Харківській, Черкаській і Тернопільській областях. В 2007 р. аграрно-промисловий холдинг залучив 42 млн. дол. завдяки розміщенню 20 % акцій серед іноземних інвесторів, на початку 2008 р. 50 млн грн спрямовано на модернізацію підприємств об’єднання [6].

Структурними підрозділами “Цукрового союзу” в Черкаській області є цукровий завод ВАТ “Пальмірацукор” Золотоніського району та сільськогосподарські підприємства СТОВ “Пальміра” Золотоніського району, ДП “Пальміра-Білоусівка” Драбівського району. Зона бурякосіяння ВАТ “Пальмірацукор” об’єднує 18 сільськогосподарських підприємств Чорнобаївського, Золотоніського, Драбівського, Корсунь-Шевченківського районів (табл. 3).

Таблиця 3

Зона бурякосіяння ВАТ “Пальмірацукор” Золотоніського району
Черкаської області за роками

Бурякоздавач	2006		2007		2008	
	площа, га	валове виробництво, тис. ц	площа, га	валове виробництво, тис. ц	площа, га	валове виробництво, тис. ц
<i>Чорнобаївський район</i>						
СТОВ “Україна”	60	19,9	70	27,0	50	16,1
СТОВ “Родіна”	550	252,7	450	41,6	200	68,2
СТОВ “Нива”	400	247,8	350	184,1	450	193,6
СТОВ “Світанок”	450	228,3	300	167,7	400	160,5
<i>Золотоніський район</i>						
СТОВ “Перемога”	176	85,7	165	53,6	142	50,2
СТОВ “Нива”	300	93,0	287	55,4	176	65,0
ВАТ “Русь”	150	73,9	130	54,7	130	52,3
СТОВ “Світанок”	397	146,6	342	105,2	372	114,1
ПСП “Плешкані”	940	269,0	855	210,0	800	270,2
СТОВ “Іскра”	-	-	230	59,2	100	25,7
СТОВ “Маяк”	680	251,5	680	228,7	242	93,3
СТОВ “Пальміра”	1366	663,8	1921	586,2	2312	968,9
<i>Драбівський район</i>						
ДП “Пальміра-Білоусівка”	-	-	799	296,6	745	312,2
СТОВ “Світанок”	372	136,2	372	79,3	232	49,5
СТОВ “Ранок”	400	142,1	342	139,1	244	99,2
ВАТ “Черкаський”	900	377,1	109	29,4	410	110,6
СТОВ “Надія”	267	91,7	223	64,2	195	56,2
<i>Корсунь-Шевченківський район</i>						
СТОВ “Деренківець”	225	91,3	250	114,8	240	110,2
<i>Разом</i>	7633	3170,5	7875	2496,2	7440	2816,0
Частка аграрних учасників об’єднання, %	17,9	20,9	34,5	35,4	41,1	45,5

Довгострокові плани аграрно-промислового формування передбачають щорічне розширення площ під цукровим буряком (ущільнення посівів цукрового буряка та збільшення орендованих площ) в межах СТОВ “Пальміра” та ДП “Пальміра-Білоусівка”, відтак, скорочення чисельності сільськогосподарських підприємств – постачальників сировини. Концентрація виробництва цукросировини дозволить підвищити його ефективність та зменшити витрати на транспортування.

Інтегроване формування продовжує забезпечувати підприємств – бурякоздавачів, що не входять до його складу, посівним матеріалом, мінеральними добривами, засобами захисту рослин на умовах товарного кредиту, надає послуги сільськогосподарською технікою тощо.

Стратегія росту цукрового бізнесу найбільших вітчизняних фірм, як правило, передбачає поширення їх впливу на нові цукрові заводи одночасно з частиною сільськогосподарських підприємств, що знаходяться в зоні їх обслуговування.

Так, на території Черкаської області у 2007 р. діяли сім аграрно-промислових формувань, до складу яких включені цукрові заводи. У загальному обсязі сировини цих цукрових заводів 45,2 % - цукрові буряки, вирощені сільськогосподарськими учасниками відповідних інтегрованих структур. Цукробурякова галузь Черкаської області функціонує виключно у інтегрованому полі, використовуючи також сировину зовнішніх щодо аграрно-промислових формувань сільськогосподарських підприємств, частка яких щороку зменшується, а отже забезпечуються значна гарантована частка сировини, збільшується рівень прогнозованості галузі (табл. 4). В таких умовах цукрові заводи можуть обґрунтовувати плани на перспективу та забезпечувати їх виконання.

Використання потужностей цукрових заводів та інтенсивність інтеграційних процесів в цьому продуктовому підкомплексі значною мірою визначають доведені обсяги виробництва цукру згідно квоти “А” (табл. 5). Слід зазначити, що Бужанська філія ТОВ “Приват Агро-Черкаси” не забезпечила

Таблиця 4

Структура забезпечення сировиною цукрових заводів Черкаської області за роками

Показники	2005		2006		2007	
	переробка, тис. ц	у % до підсумку	переробка, тис. ц	у % до підсумку	переробка, тис. ц	у % до підсумку
ТОВ “Цибулівський цукровий завод”, Монастирищенський район						
СТОВ “Людмила”	-	-	838,5	68,8	629,8	73,6
Інші с.-г. підприємства	351,3	100	379,5	31,2	225,9	26,4
Разом	351,3	100	1218,0	100	855,7	100
ВАТ “Пальмірацукор”, Золотоніський район						
СТОВ “Пальміра”, ДП “Пальміра-Білоусівка”	1111,1	38,8	663,8	20,9	882,8	35,4
Інші с.-г. підприємства	1753,4	61,2	2506,7	79,1	1613,9	64,6
Разом	2864,5	100	3170,5	100	2496,7	100
ДП “Іваньківський цукровий завод”, Маньківський район						
ТОВ “Чорна Кам’янка”	274,3	25,1	518,2	36,4	237,4	26,1
Інші с.-г. підприємства	820,7	74,9	906,4	63,6	673,5	73,9
Разом	1095,0	100	1424,6	100	910,9	100
ТОВ “Панда”, Корсунь-Шевченківський район						
СТОВ “АФ “Злагода”, СТОВ “АФ “Корсунь”	668,5	58,2	1193,0	64,9	1594,3	79,7
Інші с.-г. підприємства	479,9	41,8	646,1	35,1	406,1	20,3
Разом	1148,4	100	1839,1	100	2000,4	100
ТОВ “Оберіг”, м. Жашків						
ТОВ “Оберіг”	442,7	26,2	509,1	16,8	519,1	26,2
Інші с.-г. підприємства	1249,9	73,8	2514,1	83,2	1460,7	73,8
Разом	1692,6	100	3023,2	100	1979,7	100
Набутівська та Бужанська філії ТОВ “Приват Агро-Черкаси”						
ТОВ “Приват Агро-Черкаси”	169,3	24,7	730,3	48,8	525,0	36,1
Інші с.-г. підприємства	517,4	75,3	765,1	51,2	931,0	63,9
Разом	686,7	100	1495,4	100	1456,0	100

доведеного обсягу виробництва цукру у 2007 р., тому квота наступного року для нього відсутня і лише один цукровий завод Черкаської області (ТОВ “Панда” Корсунь-Шевченківського району) виробив понад квоту 10 тис. т цукру. І саме для цього підприємства скорочений план виробництва на наступний господарський рік.

Таблиця 5

Розрахунок планових обсягів виробництва цукру цукровими заводами
Черкаської області на період з 1 вересня 2008 р. до 1 вересня 2009 р., тис. т

Цукровий завод	Потуж- ність переро- бки за добу	Доведені на 2007р. обсяги виробни- цтва цу- кру згід- но квоти “А”	Факти- чні обсяги вироб- ництва цукру в 2007р.	Відхи- лення від квоти	Розрахун- кові обсяги виробни- цтва цу- крових буряків	Розраху- нкове вироб- ництво цукру	Доведе- на квота на виро- бництво цукру	Відхи- лення від квоти
ТОВ “Цибулів- ський цукровий завод”	2,6	9,6	7,3	-2,3	92,0	10,6	10,93	-0,4
ВАТ “Пальміра- цукор”	5,5	38,8	36,2	-2,6	352,8	42,3	34,14	8,2
ДП “Іваньківський цукровий завод”	1,5	8,5	5,3	-3,2	71,4	7,9	7,85	0,0
ТОВ “Панда”	2,0	12,5	22,5	10	130,7	15,7	15,68	0,0
ТОВ “Оберіг”	2,3	17,5	10,8	-6,7	237,5	27	15,83	11,2
Набутівська філія ТОВ “Приват Агро-Черкаси”	1,2	4,7	6,9	2,2	50,0	5,8	6,01	-0,3
Бужанська філія ТОВ “Приват Агро-Черкаси”	1,2	2,7	0	-2,7	115,6	12,7	0	12,7
Разом	16,3	94,3	89,0	-5,3	1050,0	122,0	90,44	31,5

IV. Висновки. Взаємна зацікавленість виробників цукросировини та її переробників у ефективній співпраці (зниженні витрат на кожному етапі проходження продукції) позначається як на модернізації існуючих цукрових заводів, так і на удосконаленні технології виробництва цукрових буряків та технічному його забезпеченні.

Інтегрований технологічний ланцюг цукробурякового підкомплексу не повинен обмежуватись виключно виробництвом та переробкою цукрових буряків. Цукробурякове виробництво розглядається провідними вітчизняними вченими як значне джерело утворення вторинних матеріальних ресурсів, раціональне використання яких сприятиме збільшенню аграрно-продовольчої продукції та продуктів технічного використання [1, с. 302]. Практика доводить доцільність комбінування цукрового виробництва з кондитерським і

спиртовим. Значна державна частка у спиртовій промисловості дозволяє прогнозувати активну участь держави у розвитку такого напрямку інтеграційних взаємодій, створення аграрно-промислових формувань за участю державних підприємств. Такі об'єднання повинні стати основою інноваційної структури цукробурякового підкомплексу. Перспективною є диверсифікація виробництва великих компаній – виробників цукру за рахунок розвитку інноваційних напрямів використання побічної продукції, або створення спеціалізованих кластерів із залученням аграрних, промислових, біотехнологічних, хімічних компаній, наприклад, з виробництва і переробки біоетанолу, кормового бетаїну з відходів цукровиробництва – меляси.

Література

1. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку: Монографія / П.Т. Саблук, М.Ю. Коденська, В.І. Власов та ін.; За ред. акад. П.Т. Саблука, проф. М.Ю. Коденської. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 390 с.
2. Захарченко В.І. Ринкові перетворення і формування територіально-галузових корпоративних структур / В.І. Захарченко // Економіка АПК. – 2004. – № 2. – С. 113-118.
3. Правик Ю. Маркетингові дослідження ринку цукру в Україні / Ю. Правик // Пульсар. – 2005. – №5. – С. 48-49.
4. На сахарном рынке Украины завершается консолидация. Половина сахзаводов имеет шансы остаться за бортом [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rtp.com.ua/4business/11/615.html>.
5. Багрій Т.В. Роль інтеграції у подоланні кризової ситуації в цукробуряковому виробництві / Т.В. Багрій // Економіка АПК. – 2004. – № 7. – С. 50-52.
6. “Укррос” сообщил о покупке завода у “Украинской продовольственной компании [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://times.ua/story/58154/>.